

Elżbieta Kalinowska

Dolnośląska Szkoła Wyższa Edukacji TWP
Wrocław

SPÓR O TREŚCI I ZAKRES POJĘCIA „ŻYCIE PUBLICZNE” ORAZ JEGO PRAKTYCZNE IMPLIKACJE

Życie publiczne a życie prywatne

Znalezienie odpowiedzi na pytanie, czym jest życie publiczne i co się na nie składa, nie jest zadaniem łatwym, ponieważ termin *życie publiczne*, chociaż powszechnie używany zarówno w literaturze naukowej, jak i w artykułach prasowych czy wypowiedziach polityków, nie jest wyjaśniany w słownikach i encyklopediach ogólnych ani specjalistycznych. Nie znalazłam definicji *życia publicznego*, *sfery publicznej*, *publiczności* (w rozumieniu innym niż *odbiorcy emisji*) w przeglądanych przeze mnie licznych encyklopediach i słownikach socjologicznych oraz politologicznych¹. Termin ten nie jest także zdefiniowany w literaturze dotyczącej wprost interesującego mnie zagadnienia – udziału kobiet w życiu publicznym. Ogólne rozważania na temat pojęcia *życie publiczne* spotkałam tylko w jednym opracowaniu zamieszczonym w książce *Prywatność i życie publiczne w nowoczesnym społeczeństwie. USA i Polska*², nie udało mi się jednak dotrzeć do książek lub artykułów, których przedmiotem byłaby analiza składników życia publicznego.

W dostępnej mi literaturze dominuje podejście dychotomiczne, które charakteryzuje się opisywaniem różnych aspektów życia publicznego poprzez przeciwstawianie i oddzielanie sfery publicznej i sfery prywatnej. S. Benhabib podkreśla,

¹ Definicji terminów *życie publiczne* i *sfera publiczna* nie znalazłam w następujących kompendiach: *Słownik socjologiczny*, red. K. Olechnicki, P. Załęcki, Toruń 1997; *Mała encyklopedia wiedzy politycznej*, red. M. Chamaj, W. Sokół, Toruń 1996; *Słownik pojęć socjologicznych*, red. M. Pacholski, A. Staboń, Kraków 1997; *Słownik samorządu terytorialnego*, red. M. Chamaj, Lublin 1997; *Słownik polityki*, red. M. Bankowicz, Warszawa 1996; *Leksykon politologii*, red. A. Antoszewski, R. Herbut, Wrocław 1998; *The Mcmillan Student Encyclopedia of Sociology*, red. M. Man, London 1985; *Kompendium wiedzy o społeczeństwie, państwie i prawie*, red. S. Wronkowski, M. Zmierczak, Warszawa–Poznań 1995.

² *Prywatność i życie publiczne w nowoczesnym społeczeństwie*, red. L. Dyczewski, J. Kromkowski, G. F. McLean, Lublin 1992.

ze „każda teoria publiczności, sfery publicznej, życia publicznego zakłada z góry rozróżnienie między tym, co publiczne i prywatne. Terminy te znajdują się w binarnej opozycji”³. J. Turowski wprost pisze, że pojęcia *prywatny* i *publiczny* stosowane są „jako podstawowe kategorie dość upowszechnionej koncepcji dychotomicznego ujmowania relacji między dwoma wielkimi częściami czy aspektami rzeczywistości, na jakie dzieli się życie społeczne”. Zaznacza jednocześnie, że *prywatny* i *publiczny* „to pojęcia wieloznaczne, trudne do operacjonalizacji, czyli ustalenia ich sensu empirycznego i ich jednolicie ujmowanych zakresów treści znaczeniowej”⁴. Podobne stanowisko zajmuje H. P. Bahrtdt, który uznaje, że prywatność (*Privatheit*) i publiczność (*Öffentlichkeit*) są pewnymi sferami życia i rodzajami aktywności jednostki; dodaje, że ich granice są trudne do dokładnego i niezmiennego określenia, gdyż są „różnie formułowane i zmienne w czasie”⁵.

Analizując omawianą literaturę, wyodrębniłam kilka różnych kryteriów, którymi posługują się autorzy dokonujący rozróżnienia życia publicznego i prywatnego. Są nimi: interes i dobro, przestrzeń fizyczna i społeczna, aktywność, kontrola, typ osobowości i płeć. Przedstawię je kolejno.

Interes i dobro

„Pojęcie *prywatny* jest związane z pojęciem *interesu*, określającym: dobro, cel oraz aktywność podejmowaną przez jednostkę na rzecz własną”; „W przeciwieństwie do *interesu prywatnego*, *interes publiczny* oznacza dobro wspólne, które jest tworzone i »używane« przez wszystkich albo większość członków społeczeństwa, aktywności wykonywane na rzecz dobra wszystkich”⁶.

Przestrzeń fizyczna i społeczna

Prywatność zajmuje przestrzeń fizyczną, przedmioty, budowle, do których inni nie mają dostępu i przestrzeń społeczną, która wg H. P. Bahrtdta obejmuje rodzinę, ale także kręgi przyjacielskie i wszystkie inne grupy nieformalne, które są oparte na stosunkach pokrewieństwa, sąsiedztwa i przyjaźni.

Życie publiczne wg J. Habermasa obejmuje państwo z rozbudowanymi organami władzy, wielkie korporacje przemysłowe, zbiorowości terytorialne i inne

³ S. Benhabib, *Models of Public Space*, [w:] idem, *Situating the Self: Gender, Community and Postmodernism in Contemporary Ethics*, New York, Routledge 1992, s. 110.

⁴ J. Turowski, *Dychotomia „prywatności” i „publiczności” jako teoretyczna rama analizy rzeczywistości społecznej*, [w:] *Prywatność i życie publiczne...*

⁵ *Ibidem*, s. 12.

⁶ *Ibidem*, s. 11–12.

wielkie struktury społeczne i ich funkcjonowanie. R. Senett „pod terminem *public* rozumie życie polityczne (*political life*) w danym społeczeństwie, tzn. pozarodzinne struktury społeczne i ich funkcjonowanie”⁷, obaj więc uwzględniają zarówno fizyczne, jak i społeczne aspekty życia publicznego.

Aktywność

Wg H. P. Bahrdta pojęcie *prywatności* obejmuje wszystkie rodzaje aktywności jednostki, które mieszczą się w granicach wspólnoty zamieszkania. Konsekwentnie *sfera publiczna* (*public sphere*) obejmuje wszelkie rodzaje aktywności, które zachodzą poza rodziną i jej domem, w których jednostki biorą udział niejako na zewnątrz swych wspólnot rodzinnych, krewniczych, sąsiedzkich i przyjacielskich. Podobnie P. Herling pisze: „w terminach polityki interes publiczny może być ujmowany jako obejmujący te aktywności, które są konieczne dla bezpieczeństwa państwa i dobrobytu, egzystencji społeczności, jak obrona, edukacja, zdrowie publiczne, utrzymanie porządku publicznego”⁸.

Kontrola

Pojęcie *prywatności* obejmuje sferę aspiracji, dążeń oraz rodzaje aktywności nie podlegające zewnętrznej kontroli. Stąd „*prywatność* jest definiowana jako przestrzeń wolnego poruszania się czy też domena autonomicznej aktywności, wolnej od kontroli szerszych grup”. Termin *publiczny* jest rozumiany jako instytucjonalizacja ogólnego życia zbiorowego, w które każdy potencjalnie ma wgląd⁹.

Dominujący typ osobowości

Zdaniem R. Senetta sfera publiczna zaludniona jest przez „profesjonalistów życia publicznego (decydentów, ekspertów, menedżerów), którzy opanowują życie publiczne i wykorzystując odpowiednie wykształcenie i sztukę manipulacji, kierują życiem obywateli”. Typem osobowości charakterystycznym dla sfery prywatnej są „spektatorzy”. Bierna masa „spektatorów” to część społeczeństwa, która nie bierze udziału w życiu publicznym, jest pasywna i poza rodziną nie zna nic

⁷ *Ibidem*, s. 12–13.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

godnego działania. „Spektatorzy brzydzą się nawet polityką, jednakże osadzają profesjonalistów, krytykują ich i wysuwają ciągle nowe roszczenia”¹⁰.

Płeć

Rozdzielenie prywatności i publiczności jest rozdzieleniem świata naturalnego podporządkowania, tzn. świata kobiet, od świata umownych relacji i wolnego indywidualizmu, tzn. świata mężczyzn. Kobiety, prywatny świat natury, szczególności, nierówności, emocji, miłości i więzów krwi jest oddzielony od publicznej, uniwersalnej – maskulinistycznej – rzeczywistości umownej, obywatelskiej równości i wolności, rozumu, układów i konwencji. Zdaniem C. Mouffe jest tak, ponieważ rodzenie dzieci i macierzyństwo traktowane są jako antytezy obywatelskości i stały się symbolami wszystkiego, co naturalne, co nie może być częścią życia publicznego, ale musi pozostać sferą oddzielną¹¹.

Przedstawione kryteria stosowane przy odróżnianiu sfery życia prywatnego i publicznego ujęłam w postaci zestawienia tabelarycznego. Ma ono oczywiście jedynie modelowy charakter. Jak podkreśla J. Turowski, „zdaniem wielu autorów – posługujących się koncepcją dychotomii sfery publicznej i sfery życia prywatnego – we współczesnym społeczeństwie nie tylko nie występuje uzgadnianie tego, co prywatne, z tym, co publiczne, ale przeciwnie, obydwie te sfery ulegają deformacji”¹².

Do przejawów deformacji życia publicznego w krajach kapitalistycznych krytycy tych społeczeństw zaliczają:

- brak udziału obywateli w różnych sferach życia publicznego;
- pozorny lub formalny a nie rzeczywisty charakter istniejącego uczestnictwa;
- brak udziału ludności w decydowaniu o ważnych sprawach państwa;
- pasywność w sprawach swych społeczności lokalnych;
- bierność ludności i poddanie się manipulacjom decydentów i menedżerów¹³.

O ile wg H. P. Bahrdta deformacja sfery publicznej powoduje „rozbicie i deformację sfery prywatnej i interesu prywatnego”, gdyż następuje ideologizacja domu rodzinnego, a zamykanie się wyłącznie w sferze spraw prywatnych i życia w rodzinie powoduje, iż „prywatność staje się zabarykadowaną twierdzą uciecz-

¹⁰ *Ibidem*, s. 17.

¹¹ C. Pateman, *Feminist Critiques of the Public/Private Dichotomy*, [w:] *idem*, *The Disorder of Women: democracy, feminism and political theory*, Cambridge 1989, s. 121; C. Mouffe, *Feminism, Citizenship, and Radical Democratic Politics*, [w:] *Social Postmodernism: Beyond Identity Politics*, red. L. Nicholson, S. Seidman, Cambridge 1992, s. 322–323.

¹² J. Turowski, *op. cit.*, s. 14.

¹³ *Ibidem*, s. 15.

Życie prywatne a życie publiczne

Kryterium odróżniające	Sfera życia społecznego	
	życie prywatne	życie publiczne
Interes	prywatny, osobisty	publiczny, wspólny
Orientacja na dobro	własne	wspólne, które jest tworzone i używane przez wszystkich albo przez większość społeczeństwa
Przestrzeń fizyczna	mieszkanie, dom, własność, przedmioty, do których inni nie mają dostępu	demokratyczne państwo i wszystkie jego instytucje; budowle i gmachy – siedziby urzędów użyteczności publicznej
Przestrzeń społeczna	rodzina, kręgi przyjacielskie i wszystkie inne grupy nieformalne, które są oparte na stosunkach pokrewieństwa, sąsiedztwa i przyjaźni (tzw. grupy intymne)	pozarodzinne struktury społeczne; szersze grupy społeczne państwa i społeczeństwa, rozbudowane organy władzy, wielkie korporacje przemysłowe, zbiorowości terytorialne i partycypowanie ludności w ich funkcjonowaniu
Aktywność	podejmowana przez jednostkę na rzecz własną; wszystkie rodzaje aktywności jednostki, które mieszczą się w granicach wspólnoty zamieszkania	podejmowana na rzecz dobra wszystkich, konieczna dla funkcjonowania i bezpieczeństwa państwa czy dla dobrobytu i egzystencji społeczności, jak obrona, edukacja, zdrowie publiczne, utrzymanie porządku publicznego; wszystkie rodzaje aktywności, które zachodzą poza rodziną i domem, w których jednostki biorą udział niejako na zewnątrz swych wspólnot rodzinnych, krewniaczych, sąsiedzkich czy przyjacielskich
Kontrola	prawo do wolnego poruszania się, domena autonomicznej aktywności nie podlegającej zewnętrznej kontroli szerszych grup lub urzędów	zinstytucjonalizowane, ogólne życie zbiorowe, w które każdy potencjalnie ma wgląd, przestrzeń biurokratyzowana
Dominujący typ osobowości	bierna masa, „spektatorzy”, którzy nie biorą udziału w życiu publicznym, są pasywni, poza rodziną nie znają nic godnego działania; brzydzą się polityką, jednakże osądzają profesjonalistów, krytykują ich i wysuwają ciągle nowe roszczenia	profesjonaliści w kreowaniu życia publicznego – decydenci, eksperci, menedżerowie, którzy opanowują życie publiczne, wykorzystując odpowiednie wykształcenie i sztukę manipulacji, kierują życiem obywateli
Płeć	kobiety prywatny świat natury, szczególności, nierówności, emocji, miłości i więzów krwi, świat naturalnego podporządkowania – świat kobiet	świat uniwersalnej, maskulinistycznej rzeczywistości umownej, obywatelskiej równości i wolności, rozumu, układów i konwencji – świat mężczyzn

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Turowski, *op. cit.*; C. Pateman, *op. cit.*; C. Mo-uffe, *op. cit.*

ki z życia publicznego”, o tyle wg R. Senetta to właśnie impakt przemysłowego kapitalizmu odebrał moralną legitymację działalności publicznej i przyznał ją wyłącznie prywatności, prywatnemu gromadzeniu dóbr, osiąganiu zysku. Mentalność bogacenia się, zysku, gromadzenia dóbr, orientowania się na interes własny, wzrost postaw konsumpcyjnych to jego zdaniem główne przejawy deformacji sfery prywatnej dominującej nad sferą publiczną¹⁴.

Składniki życia publicznego

Dychotomiczne ujęcie życia prywatnego i publicznego jako dwóch podstawowych sfer życia społecznego uczyniłam punktem wyjścia do dalszych dociekań nad tym, czym jest życie publiczne i co wchodzi w jego skład. Dychotomia prywatności i publiczności dzieli całość życia społecznego człowieka na – ogólnie rzecz ujmując – sferę domową i pozadomową. W tym sensie życie publiczne może być widziane jako całość życia społecznego poza życiem domowym¹⁵ i to jest szerokie rozumienie życia publicznego. Można przyjąć, że na życie publiczne składać się będzie szereg różnych rodzajów aktywności podejmowanych przez ludzi poza sferą gospodarstwa domowego.

Takim rozumieniem pojęcia *życie publiczne* zdają się posługiwać w swoich badaniach dotyczących udziału kobiet w życiu publicznym GUS¹⁶ i CBOS¹⁷. Opierając się na wyróżnianych w prowadzonych przez te agendy badaniach typów organizacji społeczno-politycznych, w których aktywność uznawana jest za przejaw udziału w życiu publicznym, wyróżniłam sześć sfer aktywności publicznej czy też sfer życia publicznego: sferę aktywności politycznej, ekonomicznej, edukacyjnej oraz sferę aktywności kulturalno-naukowej, rekreacyjno-miłośniczej i pomocowej. Poczynione rozróżnienia przedstawia schemat 1.

Mocna i słaba sfera życia publicznego

Przyjmując rozumienie pojęcia *życie publiczne* jako aktywności poza sferą prywatną, czyli pozadomową, obejmuje się nim bardzo szerokie spektrum dzia-

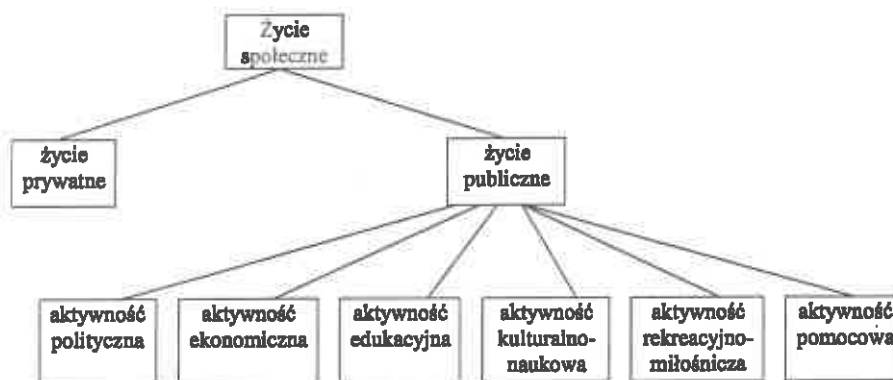
¹⁴ *Ibidem*, s. 16–17.

¹⁵ C. Pateman, *op. cit.*, s. 121.

¹⁶ M. Daszyńska, *Udział kobiet w życiu publicznym w świetle danych statystycznych*, [w:] *Udział kobiet w życiu publicznym*, red. H. Machińska, R. Siemińska, Biuletyn nr 5, Warszawa 1995.

¹⁷ *Reprezentacja interesów kobiet. Komunikat z badań CBOS*, Warszawa, październik 1993; *Udział kobiet w życiu publicznym – prawne gwarancje równości płci. Komunikat z badań CBOS*, Warszawa, luty 1997.

Schemat 1. Struktura życia społecznego

Źródło: opracowanie własne.

łalności człowieka, która jest bardzo zróżnicowana ze względu zarówno na treść, jak i na cele zamierzone i osiągnięte. Taka różnorodność rodzajów aktywności składających się na życie publiczne skłania do czynienia dalszych rozróżnień i klasyfikacji. Np. L. Dyczewski rozróżnia podstawowe i szersze formy życia publicznego. Za formy podstawowe uznaje on m.in. sąsiedztwo, lokalne związki, szkołę, natomiast za szersze formy – partie polityczne, procesy społeczno-kulturalne itp.¹⁸

Krytykując habermasowską koncepcję sfery publicznej („miejsce, gdzie partycypacja polityczna odbywa się za pośrednictwem rozmowy”), N. Fraser mówi o wielości sfer publicznych i zwraca uwagę na relacje pomiędzy poszczególnymi sferami, szczególnie zaś na relacje między sferami „słabymi” (*weak publics*), jak np. lokalne ruchy społeczne i kulturalne, i „mocnymi” (*strong publics*), jak ustabilizowane partie polityczne, instytucje przedstawicielskie¹⁹. Zdaniem N. Fraser, słabe sfery publiczne to te, w których doprowadza się wyłącznie do formowania opinii i które nie mają udziału w podejmowaniu decyzji. Mocne sfery publiczne to sfery, w których dyskurs obejmuje zarówno formowanie opinii, jak i podejmowanie decyzji. Mocne sfery publiczne są miejscem publicznych debat kończących się prawnie wiążącymi decyzjami (prawami). Obecność terminów *mocne sfery publiczne* i *słabe sfery publiczne* wskazuje, że siła opinii publicznej nie jest

¹⁸ *Prywatność i życie publiczne...*, s. 99.

¹⁹ F. Szkudlarek, *Wiedza i wolność w pedagogice amerykańskiego postmodernizmu*, Kraków 1993, s. 64.

równa; jest ona wzmocniona, gdy ciało je reprezentujące jest w mocy przekształcania takich opinii w autorytatywne decyzje, co równa się posiadaniu pośredniej władzy²⁰.

W mojej pracy będę się posługiwała kategoriami *mocna sfera życia publicznego* i *słaba sfera życia publicznego* i będę je rozróżniać przy użyciu podobnego jak N. Fraser kryterium. Kryterium tym jest władza. Uznaję, że na mocną sferę życia publicznego składa się ta aktywność ludzi, która odbywa się poza sferą życia prywatnego i która związana jest ze sprawowaniem władzy bądź z wpływaniem na władzę. Na słabą sferę życia publicznego składają się te formy pozadomowej aktywności człowieka, które nie są związane z posiadaniem władzy czy też dążeniem do jej posiadania.

Aby precyzyjniej określić, jakie rodzaje aktywności wchodzi w skład mocnej i słabej sfery życia publicznego, przeanalizuję, jakie działania składają się na sfery aktywności politycznej, ekonomicznej, edukacyjnej, kulturalno-naukowej, rekreacyjno-miłośniczej i pomocowej. Zajmę się również przedstawieniem tego, czym są grupy interesu oraz aktywność quasi-publiczna.

Sfery aktywności publicznej

Sfera aktywności politycznej obejmuje korzystanie z czynnego (głosowanie) i biernego (kandydowanie) prawa wyborczego, udział w kampaniach wyborczych, udział w pracach partii politycznych²¹, pełnienie funkcji we władzach lokalnych, regionalnych i centralnych. Celem podejmowania aktywności jest zdobycie i utrzymanie władzy lub wpływanie na jej dystrybucję oraz wywieranie wpływu na podejmowanie decyzji. W założeniu są to działania na rzecz interesu wspólnego dużych grup społecznych i jest to głównie mocna sfera życia publicznego.

Sfera aktywności ekonomicznej obejmuje szerokie spektrum aktywności, począwszy od zawodowej pracy zarobkowej, poprzez prowadzenie własnej małej firmy czy szerokiej działalności gospodarczej do kierowania działalnością organizacji i stowarzyszeń gospodarczych. Aktywność ta składa się albo na mocną, albo na słabą sferę życia publicznego. Przynależność do organizacji gospodarczych,

²⁰ N. Fraser, *Rethinking the Public Sphere. A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy*, [w:] i dem, *Justice Interrupts: Critical Reflections in the „Postsocialist” Condition*, New York and London 1997, s. 90.

²¹ Partie polityczne – grupy ludzi dążących do objęcia władzy lub posiadania na nią wpływu. Partia polityczna jest organizacją społeczną występującą pod określoną nazwą, stawiającą sobie za cel udział w życiu publicznym, w szczególności poprzez wywieranie wpływu na kształtowanie polityki państwa i sprawowanie władzy (Ustawa o partiach politycznych z 28 VII 1990, Dz. U. 54/90, p. 312; *Mała encyklopedia wiedzy politycznej*. . . , s. 208).

działalność znaczących sił gospodarczych czy branż kluczowych, które mają silny wpływ na podejmowanie decyzji politycznych, to składniki mocnej sfery życia publicznego. Praca zawodowa czy działalność gospodarcza podejmowana na niewielką skalę, mająca na celu zapewnienie sobie środków do życia i pomnażanie własności prywatnej – składają się na słabą sferę życia publicznego.

Aktywność edukacyjna to kształcenie się i doksztalcanie, nauczanie i wychowanie, uczestnictwo i prowadzenie działalności edukacyjnej i wychowawczej, wspieranie działalności instytucji edukacyjnych (także np. poprzez uczestnictwo w pracach komitetów rodzicielskich). Jest to aktywność nastawiona głównie na interes własny, zdobywanie wiedzy i umiejętności dla zaspokojenia własnych potrzeb i aspiracji, poprawienia sobie statusu, zwiększenia szans zatrudnienia, realizacji zainteresowań; forma zarobkowania. Ale także mogą to być działania na rzecz interesu małych grup (np. klasy szkolnej), jak i całego społeczeństwa (kształcenie młodego pokolenia, przekazywanie wiedzy, norm, wartości, kształcenie postaw). Na poziomie formułowania celów i zadań edukacji oraz jej struktury organizacyjnej stanowi element mocnej sfery życia publicznego; pozostałe z wymienionych rodzajów aktywności edukacyjnej składają się na słabą sferę życia publicznego.

Sfera aktywności kulturalno-naukowej obejmuje tworzenie kultury i udział w kulturze, przynależność do organizacji i stowarzyszeń oraz grup artystycznych (chór, orkiestra, zespół taneczny), działalność naukową i wydawniczą, aktywny udział w życiu towarzystw naukowych i fundacji. Podobnie jak w przypadku aktywności edukacyjnej, część działań w zależności od celów, treści i zasięgu może przybierać charakter opiniotwórczy, a nawet wpływać na proces podejmowania decyzji politycznych (np. ekspertyzy naukowe); i te działania wchodzą w skład mocnej sfery życia publicznego. Inne rodzaje aktywności kulturalno-naukowej, wśród których znajdują się działania twórczo-nadawcze oraz konsumpcyjno-odbiorcze, to elementy słabej sfery życia publicznego.

Na sferę aktywności rekreacyjno-miłośniczej składa się udział w pracach różnego rodzaju klubów kolekcjonerskich i hobbystycznych, stowarzyszeniach i związkach działkowców, hodowców, wędkarzy, myśliwych, w organizacjach turystycznych i sportowych, a także w towarzystwach przyjaźni z innymi krajami i narodami, stowarzyszeniach miłośników miasta czy regionu, organizacjach młodzieżowych, klubach seniorów, organizacjach działających na rzecz ochrony środowiska naturalnego. Aktywność zaliczona do tej sfery szeroko rozumianego życia publicznego w większości nie mieści się w mocnej sferze życia publicznego. Wiele z tych działań podejmuje się wyłącznie na rzecz własnego dobra, inne natomiast mają charakter działalności społecznej i są elementami słabej sfery życia publicznego. Tylko niektóre, jak np. działania ekologów czy działania

pewnych organizacji wyznaniowych – jako nastawione na wywieranie wpływu na decyzje podejmowane przez władze, należą do mocnej sfery życia publicznego (starają się wywierać wpływ zarówno na indywidualne jednostki, jak i na decyzje podejmowane przez władze).

Aktywność pomocowa obejmuje aktywności podejmowane przez organizacje, fundacje, ośrodki działające na rzecz osób potrzebujących (np. Towarzystwo im. Brata Alberta), stowarzyszenia ratownicze (np. Ochotnicza Straż Pożarna, Górskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe) i samopomocowe (np. anonimowych alkoholików, osób niepełnosprawnych, bezrobotnych). Elementami aktywności pomocowej są zarówno działania podejmowane ochotniczo (działalność społeczna i charytatywna), jak i te organizowane przez wyspecjalizowane agendy państwowe. Z założenia są to działania nastawione na udzielenie pomocy i wsparcia, a więc wchodzące w skład słabej sfery życia publicznego, niemniej w niektórych przypadkach mogą przechodzić do sfery mocnej.

Aktywność grup interesu

Z powyższego wynika, iż w skład mocnej sfery życia publicznego wchodzi aktywność polityczna oraz część działań składających się na pozostałe z wymienionych sfer życia publicznego, a mianowicie te, które podejmowane są w celu wywierania wpływu na władze i proces podejmowania decyzji politycznych. Działania te składają się na aktywność grup interesu i z racji swojego charakteru stanowią jednocześnie element aktywności politycznej.

Grupa interesu to zgodnie z definicją zawartą w *Leksykonie politologii* „organizacja posiadająca formalną strukturę oraz wspólne cele, która dąży do wywierania wpływu na proces formułowania i wprowadzania w życie polityki państwa traktowanej jako układ decyzji władczych podejmowanych przez organy przedstawicielskie (centralny oraz lokalne), wykonawcze oraz sądownicze. Grupy interesu dążą więc do stworzenia mniej lub bardziej sformalizowanych powiązań z podmiotami odpowiedzialnymi za przebieg państwowego procesu podejmowania decyzji”²².

²² *Leksykon politologii...*, s. 113; Termin *grupa interesu* definiowany jest także jako „zbiorowość społeczna składająca się z osób o podobnych przekonaniach i podobnych celach, których realizacja jest uzależniona od decyzji oraz działalności instytucji państwowych i innych, np. korporacji, fundacji; grupa interesu próbująca wpływać na politykę tych instytucji nabiera charakteru grupy nacisku” i odróżniany od terminu *grupa nacisku* rozumianego jako „zbiorowość społeczna posiadająca wyraźnie określone cele i interesy, próbująca w zorganizowany sposób wpływać formalnie lub (częściej) nieformalnie na ośrodki władzy, by zmusić lub przekonać ich przedstawicieli do takiego działania, które byłoby korzystne z punktu widzenia realizacji zamierzeń tej zbiorowości” (*Słownik*

Biorąc pod uwagę sposób zorganizowania grup interesu, wyróżnia się dwa zasadnicze ich typy: instytucjonalne grupy interesu (np. Kościół, armia, administracja publiczna), posiadające wysoce zbiurokratyzowaną organizację (ich celem pierwotnym nie było promowanie własnych partykularnych interesów, mogą one jednak wykorzystać swoją organizację do wywierania wpływu na treść decyzji państwa), oraz stowarzyszenia – organizacje interesu, których pierwotnym i zasadniczym celem jest organizowanie i reprezentowanie interesów określonych segmentów społeczeństwa (np. związki zawodowe²³, organizacje kombatanatów, organizacje tzw. wolnych zawodów).

Uwzględniając kryterium motywacji, można wyróżnić promocyjne grupy interesu – reprezentujące interesy nieekonomiczne, promujące określoną zasadę czy wartość; zostały one stworzone właśnie w celu realizacji konkretnej kwestii i ona stanowi ich *ratio legis*. Wśród nich mogą wystąpić grupy formowane *ad hoc*, walczące o realizację konkretnego celu (np. grupy walczące o zniesienie/wprowadzenie kary śmierci czy legalizację rozwodów), oraz promujące trwałą misję, np. ruch „zielonych”. Inny typ stanowią sekcjonalne grupy interesu, reprezentujące interesy pewnego segmentu społeczeństwa; zasadniczym celem jest ich realizacja. Członkostwo tych grup z reguły ograniczone jest do tego segmentu; dążą one do „zorganizowania” jak największej jego części. W ten sposób stają się legitymowanym partnerem w rozmowach z agencjami państwa, gdyż reprezentują interesy konkretnej grupy jako całości. Do kategorii tej można zaliczyć ekonomiczne grupy interesu, ale również kościoły i związki religijne.

Grupy interesu starają się realizować swoje cele, próbując łączyć formy prywatnego i publicznego nacisku na państwowe podmioty procesu decyzyjnego, na polityków czy też inne grupy interesu, oraz wykorzystując środki masowego przekazu. Szukają zewnętrznych „sponsorów”, próbują przyciągnąć uwagę polityków, urzędników czy opinii publicznej, zawierają taktyczne przymierza z innymi grupami. Grupy interesu mogą kierować swą presją na parlament, komisje i agencje tworzące jego polityczną infrastrukturę: egzekutywę polityczną i departamenty przygotowujące z reguły projekty decyzji politycznych oraz na opinię publiczną²⁴. Taka presja czy nacisk polityczny, mający na celu wpłynięcie na proces usta-

socjologiczny..., s. 73) albo jako „porozumienia lub organizacje ludzi mających podobne interesy, którzy w celu ich obrony starają się wpływać na proces podejmowania decyzji” (N. Goodman, *Wstęp do socjologii*, Poznań 1991, s. 356).

²³ *Związek zawodowy* – utworzona przez robotników lub innych pracowników najemnych masowa, dobrowolna organizacja formalna, której celem jest ochrona interesów grupowych jej członków (najczęściej warunków płacy i pracy, wpływy polityczno-ekonomicznej itp.); *Słownik socjologiczny...*, s. 261.

²⁴ *Leksykon politologii...*, s. 113–115.

wodawczy i decyzje wykonawcze poprzez próby skłonienia władz do popierania interesów danej grupy, nosi nazwę lobbyingu²⁵.

Tak więc w skład mocnej sfery życia publicznego wchodzi wszelka aktywność polityczna oraz część działań składających się na pozostałe z wymienionych sfer życia publicznego, a mianowicie te, które podejmowane są w celu wywierania wpływu na władze i na proces podejmowania decyzji politycznych. Działania te składają się na aktywność grup interesu i z racji swojego charakteru stanowią jednocześnie element aktywności politycznej.

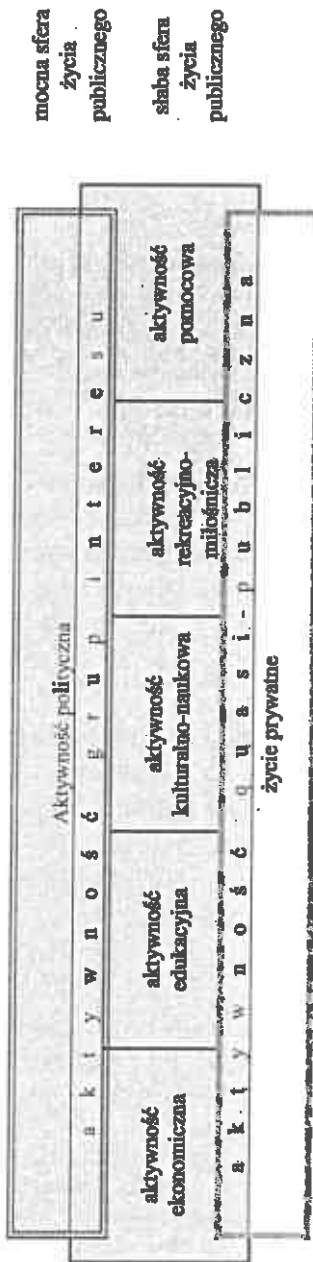
Zgodnie z zadeklarowanym wcześniej sposobem rozumienia mocnej i słabej sfery życia publicznego uznaję, że mocną sferę życia publicznego stanowi szeroko rozumiane życie polityczne, obejmujące omówioną wcześniej aktywność polityczną oraz aktywność grup interesu. Tak rozumianą mocną sferę życia publicznego utożsamiam z wąskim rozumieniem terminu *życie publiczne*. Pozostałe sfery dotyczą życia prywatnego, którego jedną, przeważnie mniejszą część stanowi aktywność *quasi-publiczna*, a drugą życie prywatne i rodzinne. Poczynione tu ustalenia obrazuje schemat 2.

Aktywność quasi-publiczna

Aktywnością *quasi-publiczną* nazywam te działania ludzi, które podejmowane są na gruncie pozadomowym, związane są z kontaktowaniem się z innymi jednostkami i grupami niebędącymi członkami rodziny nuklearnej czy krewnymi. Różnią się one od innych działań składających się na aktywność publiczną tym, że nastawione są na siebie i na własny interes oraz często mają charakter konsumencki. Są to niektóre działania składające się na aktywność ekonomiczną (np. zapewnianie bytu sobie i swojej rodzinie poprzez wykonywanie pracy zarobkowej), edukacyjną (np. poszerzanie własnej wiedzy poprzez uczestnictwo w kursach czy szkoleniach), kulturalno-naukową (np. zaspokajanie potrzeb kulturalnych poprzez uczestnictwo w spektaklu teatralnym), rekreacyjno-miłośniczą (np. członkostwo w klubie filatelistycznym) czy pomocową (np. udział w zbiórce odzieży dla bezdomnych, gdy uczestnicząc w niej, kierujemy się jedynie własną chęcią pozbycia się zbędnej odzieży).

²⁵ *Lobbying* (naciśk polityczny) – czynności podejmowane w celu wpłynięcia na proces ustawodawczy i decyzje wykonawcze przez próby skłonienia władz do popierania interesów danej grupy (N. Goodman, *op. cit.*, s. 359); *lobby* – grupa pozaparlamentarna wywierająca wpływ najczęściej za pomocą środków ekonomiczno-politycznych na instytucje rządowe różnego szczebla, tak aby podejmowane decyzje, inicjatywy legislacyjne i aktualnie prowadzona polityka była korzystna dla określonych grup, organizacji, korporacji, gałęzi przemysłu itp. (*Słownik socjologiczny...*, s. 113).

Schemat 2. Struktura życia społecznego

- życie publiczne – rozumienie wąskie – utożsamianie życia publicznego z życiem politycznym – mocna sfera życia publicznego
- życie publiczne – rozumienie szerokie
- życie prywatne realizowane w przestrzeni publicznej – aktywność *quasi-publiczna*
- życie prywatne – rozumienie szerokie

Źródło: opracowanie własne.

Biorąc pod uwagę jako kryteria odróżniające życie publiczne i prywatne cel podejmowania tego typu aktywności oraz społeczną i fizyczną przestrzeń, w której się ona odbywa, można powiedzieć, że rodzaje aktywności nazwane przeze mnie *quasi-publicznymi* stanowią formę realizowania życia prywatnego w przestrzeni publicznej. Aktywność *quasi-publiczna* jest elementem składowym zarówno szeroko rozumianego życia prywatnego, jak i życia publicznego.

Spółeczeństwo obywatelskie

Analizując zagadnienie, czym jest życie publiczne i jakie są jego składniki, nie sposób pominąć rozważań nad problemem coraz częściej podnoszonym w literaturze naukowej z zakresu politologii, socjologii i polityki społecznej, którym jest tworzenie się społeczeństwa obywatelskiego. Zamierzam krótko opisać, czym jest społeczeństwo obywatelskie i jaki jest jego związek z życiem publicznym.

W literaturze wspomnianego zakresu funkcjonuje wiele definicji i określeń terminu *społeczeństwo obywatelskie*, co nie ułatwia właściwego zrozumienia jego istoty. P. Ogrodziński pisze, że *społeczeństwo obywatelskie* to pojęcie o obszernej denotacji i długiej tradycji, wymykające się próbom precyzyjnego zdefiniowania. Jego zdaniem, w ostatnich latach mglistość tego pojęcia rośnie w Polsce wraz z jego obfitym używaniem (czy też nadużywaniem) w dyskursie politycznym szerokiego spektrum orientacji ideologicznych²⁶.

Również M. Dąbrowska-Bąk podkreśla rozległość tego pojęcia. Pisze ona, że „na termin *społeczeństwo obywatelskie* składa się wielka różnorodność zjawisk, z których każde mogłoby być tematem osobnej rozprawy. Można wymienić zarówno zdolność do samoorganizowania się społeczeństwa, powszechność postaw uczestnictwa i współodpowiedzialności, rozwinięte instytucje samorządowe, środowiskowe, np. lekarskie, inżynierskie itd., rozwinięte potrzeby współdecydowania, rozumienia i kontroli sytuacji społecznych, a także znajomość idei demokratycznych oraz stanowczą wolę ich obrony”²⁷.

J. Kubik i G. Ekiert, próbując rozjaśnić istniejącą sytuację, stwierdzają, że chociaż termin *społeczeństwo obywatelskie* definiowany był na wiele różnych sposobów, to wszystkie jego definicje mogą być pogrupowane w trzy główne typy.

²⁶ P. Ogrodziński, *Cztery modele społeczeństwa obywatelskiego a transformacja w Polsce*, [w:] *Pięć tekstów o społeczeństwie obywatelskim*, red. P. Ogrodziński, Warszawa 1991, s. 66–67.

²⁷ M. Dąbrowska-Bąk, *Zapoznany komponent społeczeństwa obywatelskiego. Między etosem granicy a etosem ułatwienia*, [w:] *Edukacja i młodzież wobec społeczeństwa obywatelskiego*, red. K. Przystczykowski, A. Zandecki, Poznań–Toruń 1996, s. 85–86.

Są więc definicje:

1) opisowe (*descriptive*), w których społeczeństwo obywatelskie (*civil society*) jest wyjaśniane i interpretowane jako specyficzna społeczna przestrzeń lub sfera, jako przestrzeń między rodziną (gospodarstwem domowym, społecznością domową) i państwem;

2) analityczne (*analytical*), w których społeczeństwo obywatelskie definiowane jest jako zespół czy system specyficznych grup społecznych;

3) normatywne (*normative*), w których społeczeństwo obywatelskie traktowane jest jako „projekt normatywny”, dyskurs, zbiorowe marzenie, które mobilizuje ludzi do działania przeciw opresyjnemu państwu²⁸.

W studiowanej przeze mnie literaturze najczęściej pojawiają się definicje drugiego typu, choć znaleźć w nich można elementy pozostałych typów definicji. Na przykład w *Leksykonie politologii* definiuje się społeczeństwo obywatelskie jako „społeczeństwo, w którym zespół instytucji oraz różnego typu dobrowolnych, spontanicznych organizacji, związków i stowarzyszeń jest podstawą samodzielnego, wolnego od ingerencji państwa rozwoju obywateli, a zarazem stanowi wyraz ich własnej aktywności, inicjatyw i potrzeb”²⁹. Podobną definicję sformułował J. Keane: „społeczeństwo obywatelskie można pojmować jako skupisko instytucji, których członkowie uczestniczą przede wszystkim w kompleksie pozapaństwowej aktywności – wytwórczość ekonomiczna i kulturalna, życie gospodarstw domowych i spontaniczne stowarzyszenia – i którzy w ten sposób zachowują i przekształcają swoją tożsamość przez wywieranie wszelkiego rodzaju nacisków i ograniczanie instytucji państwowych”³⁰. Autorzy raportu Komisji ds. Światowego Kierowania uznają, że termin *społeczeństwo obywatelskie* obejmuje szeroką gamę instytucji, dobrowolnych stowarzyszeń i takich organizacji, jak organizacje kobiece, związki zawodowe, izby handlowe, spółdzielnie rolnicze i domów mieszkalnych, straż sąsiedzka, związki wyznaniowe. Ich zdaniem grupy tego typu kanalizują zainteresowania i energię wielu społeczności pozostających niejako poza pracą agend rządowych; prowadzą one różnorodną działalność od gospodarczej i szkoleniowej do indywidualnej pracy na rzecz dzieci czy ochrony środowiska³¹.

W krajach Europy Środkowej i Wschodniej termin *społeczeństwo obywatelskie* spopularyzowali pod koniec lat siedemdziesiątych i na początku lat osiem-

²⁸ J. Kubik, G. Ekiert, *Collective Protest and Consolidation of Democracy: Hungary, Poland, Slovakia, and the Former East Germany, 1989–1994*, University of Michigan Press, Forthcoming.

²⁹ *Leksykon politologii...*, s. 390.

³⁰ P. Ogrodziński, *op. cit.*, s. 67.

³¹ *Nasze światowe podwórko: raport Komisji ds. Światowego Kierowania, Warszawa 1996*, s. 57–58.

dziesiątych działacze opozycyjnych ruchów demokratycznych w Czechosłowacji, Polsce i na Węgrzech. Autorzy opracowania *Odrodzenie społeczeństwa obywatelskiego* stwierdzają:

Propagując strategię „społecznej samoorganizacji”, podkreślającej rolę inicjatyw oddolnych, opozycjoniści dążyli do upowszechnienia wartości społecznych i działań obywatelskich, od dawna dławionych przez wszechobecny aparat partyjno-państwowy. Odbudowa społeczeństwa obywatelskiego umożliwiła rozkwit niezależnych inicjatyw, ruchów i organizacji, które poczęły wypełniać niemal pustą przestrzeń polityczno-społeczną i przyczyniły się do rewolucyjnych przemian, jakie zaszły w roku 1989³².

Podobne spostrzeżenia czyni M. Ciepaj, który pisze, że w regionie środkowo-europejskim pojęcie *społeczeństwo obywatelskie* zostało uwikłane w kontekst walki o wolność, stało się synonimem opozycji wobec totalitarnych roszczeń państwa³³. Idea społeczeństwa obywatelskiego została oparta na przekonaniu, że społeczeństwa nie można zredukować do struktur państwowych: społeczeństwo obywatelskie to nieopanowana przez państwo „reszta” życia społecznego, którą należy maksymalnie poszerzyć; to więzi społeczne inne niż te, które wynikają z istnienia państwa³⁴.

Budowanie społeczeństwa obywatelskiego i jego instytucji stanowi ważne zadanie dla Polski lat dziewięćdziesiątych. Uznaje się, że „spełnienie nadziei związanych z nową erą postkomunistyczną w dużej mierze zależy od tego, czy uda się utworzyć dynamiczniejszą trwałą sieć organizacji i instytucji, które pełniłyby rolę pośrednika między obywatelem a państwem, stanowiąc swoistą »tkankę łączną« systemu demokratycznego”³⁵. „Luka między władzą a obywatelem musi

³² D. Siegel, J. Yancey, *Odrodzenie społeczeństwa obywatelskiego. Rozwój sektora organizacji pozarządowych w Europie Środkowo-Wschodniej a rola pomocy zachodniej*, New York 1992, s. 15.

³³ Jak się wydaje, termin *społeczeństwo obywatelskie* jest pojmowany inaczej w krajach Europy środkowej i wschodniej niż na Zachodzie. W krajach posttotalitarnych społeczeństwo obywatelskie, które zrodziło się z opozycji do władzy państwowej, umiejscawiane jest pomiędzy państwem a sferą prywatną. W publikacjach autorów pochodzących z krajów zachodnich państwo i jego organy władzy uznawane są za składniki społeczeństwa obywatelskiego: „Centralne instytucje społeczeństwa obywatelskiego składają się z jego władz ustawodawczych, sądowniczych i wykonawczych. Należą do nich także organy służące publicznemu wyrażaniu opinii, środki masowego przekazu, kościoły, siły zbrojne, system kształcenia od szkół podstawowych do uniwersytetów, profesjonalne i naukowe instytuty oraz towarzystwa, najbardziej znaczące dobrowolne stowarzyszenia, przedsiębiorstwa i najdonioślejsze tradycje. Centralne instytucje społeczeństwa obywatelskiego obejmują wszystkie instytucje konstytuujące centra i przyciągające ku nim uwagę” (E. Shils, *Co to jest społeczeństwo obywatelskie*, [w:] *Europa i społeczeństwo obywatelskie*, red. K. Michalski, Kraków-Warszawa 1994, s. 12–13).

³⁴ M. Ciepaj, *Demokracja w społeczeństwie obywatelskim*, Opole 1991, s. 178.

³⁵ D. Siegel, J. Yancey, *op. cit.*, s. 15.

być zmniejszona. Demokracja w pełnym tego słowa znaczeniu wymaga aktywnego społeczeństwa obywatelskiego. Jest najlepsza wówczas, gdy to społeczeństwo składa się z obywateli aktywnie uczestniczących w rozwiązywaniu całej gamy problemów, z których wiele ma wpływ na politykę³⁶.

W. Toczyński podkreśla, że społeczeństwo obywatelskie jest jednym z filarów demokracji. Zaznacza on, że o ile dwa pierwsze filary, na których opiera się demokratyczne państwo – wolne wybory i samorząd terytorialny – zostały w Polsce odbudowane i stały się faktem, chociaż znajdują się we wczesnej fazie rozwoju, to budowa społeczeństwa obywatelskiego z silnymi organizacjami obywatelskimi, z organizacjami pozarządowymi oraz rodzinami, które są mocno wtopione w makrostrukturę, należy do zadań ledwie rozpoczętych, a problem odbudowy demokratycznych instytucji w Polsce polega właśnie na ustanowieniu równowagi pomiędzy zasadniczymi filarami, na których opiera się ustrój nowoczesnego państwa³⁷.

Spółeczeństwo obywatelskie rozumiane jako społeczna przestrzeń czy sfera umiejscowiona pomiędzy rodziną i państwem albo jako zespół specyficznych grup społecznych, czy też jako dyskurs, zbiorowe marzenie, które mobilizuje ludzi do działania, stanowi moim zdaniem bardzo ważny, a nawet podstawowy element życia publicznego. Bez społeczeństwa obywatelskiego sfera życia publicznego wypełniona byłaby jedynie przez instytucje władzy i administracji państwowej, przestrzeń pomiędzy życiem publicznym a sferą życia prywatnego pozostawałaby niezagospodarowana i powiększałaby dystans pomiędzy władzą a obywatelami. Decyzje podejmowane przez władze wcale lub zaledwie w niewielkim stopniu odzwierciedlałyby wolę obywateli. Dlatego też rozwój aktywności obywateli w życiu publicznym skanalizowanej w instytucjach społeczeństwa obywatelskiego stanowi tak ważną kwestię w okresie budowania demokracji w Polsce.

Biorąc pod uwagę wcześniejsze rozważania dotyczące życia publicznego i jego składników, podkreślić należy, że społeczeństwo obywatelskie jest kreatorem sfery życia publicznego, mieszczącym się, zgodnie z przytoczoną wyżej typologią definicji społeczeństwa obywatelskiego, pomiędzy rodziną a państwem i że jest ono także zbiorowym aktorem życia publicznego.

J. Kubik i G. Ekiert uważają, że społeczeństwo obywatelskie składa się przynajmniej z siedmiu sektorów:

- 1) organizacje (świata) pracy (*labor organizations*),
- 2) tradycyjne grupy interesu (*traditional interest groups*),

³⁶ *Nasze światowe...*, s. 88–89.

³⁷ W. Toczyński, *Rola organizacji pozarządowych w odrodzeniu społeczeństwa obywatelskiego*, [w:] *Organizacje pozarządowe w społeczeństwie obywatelskim*, red. M. Załuska, J. Boczoń, Warszawa 1996, s. 11–13.

- 3) organizacje pozarządowe (*NGOs*),
- 4) ruchy społeczne (*social movements*),
- 5) organizacje młodzieżowe (*youth organizations*),
- 6) stowarzyszenia religijne/etniczne (*religious/ethnic associations*),
- 7) stowarzyszenia sąsiedzkie i rekreacyjne (*neighborhood and recreational associations*)³⁸.

W PRL istniały różne organizacje, które zaliczyć można do wymienionych sektorów, w większości jednak były one kontrolowane przez państwo i realizowały odgórnie narzucone cele. Brak możliwości dobrowolnego zrzeszania się uniemożliwiał oficjalne i legalne tworzenie się społeczeństwa obywatelskiego. W latach osiemdziesiątych załóżki instytucji społeczeństwa obywatelskiego tworzyły się w wyniku działań nielegalnej opozycji. Wiele organizacji powstałych w tym okresie zarejestrowano formalnie po roku 1989. W latach dziewięćdziesiątych powstał i intensywnie się rozwija nieistniejący wcześniej sektor organizacji pozarządowych (*non-governmental organizations*). W dalszej części skoncentruję się na scharakteryzowaniu właśnie tego sektora, jako że uczestnictwo w działalności organizacji pozarządowych stanowi nową, istotną i rozwijającą się formę partycyipowania obywateli w życiu publicznym.

Organizacje pozarządowe

Zarówno na Wschodzie, jak i na Zachodzie panuje coraz powszechniejsze przekonanie, że wolny rynek i wolne wybory nie wystarczą, by mogło powstać i rozwijać się silne społeczeństwo demokratyczne. Gospodarka rynkowa zdaje wprawdzie egzamin w sferze produkcji dóbr konsumpcyjnych i usług, ale wykazuje naturalne ograniczenia, tam gdzie chodzi o zaspokojenie różnych potrzeb społecznych. Również obywatele nie powinni oczekiwać, że władzy uda się w pełni zadbać o ich żywotne interesy w takich kwestiach, jak ochrona środowiska, prawa człowieka i pomoc socjalna. Dlatego też oprócz sektora gospodarczego i sektora rządowego powinien dynamicznie funkcjonować trzeci sektor – sektor organizacji pozarządowych, przyczyniając się dzięki swojej działalności do równomiernego rozwoju społeczeństwa³⁹.

Trzeci sektor to ogół organizacji pozarządowych w danym kraju. Do pierwszego sektora zalicza się państwo i jego instytucje (bywa on nazywany sektorem publicznym), a drugi sektor stanowi prywatny biznes⁴⁰. W Europie Środkowo-Wschodniej sektor organizacji pozarządowych składa się z różnorodnych organi-

³⁸ J. Kubik, G. Ekiert, *op. cit.*

³⁹ *Ibidem.*

⁴⁰ D. Siegel, J. Yancey, *op. cit.*, s. 16.

zacji zajmujących się różnymi dziedzinami, począwszy od osobistych zainteresowań i sportu oraz problematyce rozwoju młodzieży, na badaniach naukowych skończywszy.

Najważniejsze działy sektora organizacji pozarządowych to pomoc społeczna, prawa człowieka i obywatela, ochrona środowiska, oświata, nauka i współpraca regionalna⁴¹. W obrębie tych działów tworzą się sieci organizacji pozarządowych, które podejmują szereg różnorodnych działań na rzecz określonych grup społeczeństwa. W. Toczyński wymienia współczesne ruchy społeczne w Polsce, które stanowią sumę działalności różnych organizacji pozarządowych. Są to ruchy ekologiczne, ruch konsumencki, ruch samorządności pracowniczej, ruchy prorodzinne i antyaborcyjne, ruchy na rzecz dzieci niepełnosprawnych, ruchy samopomocy w dziedzinie zdrowia, zakładanie hospicjów, ruch Anonimowych Alkoholików, Młodzieżowy Ruch na rzecz Przeciwdziałania Narkomanii – MONAR, ruch telefonów zaufania, ruchy oświatowe⁴².

Istota i zadania organizacji pozarządowych w społeczeństwie obywatelskim określane są bardzo podobnie przez autorów różnych publikacji. W. Toczyński uważa, że „organizacje pozarządowe stanowią tkankę łączną systemu demokratycznego”. Ich zadaniem powinno być:

- zaspokajanie potrzeb indywidualnych i społecznych w małej grupie, w szczególnej atmosferze życzliwości i solidarności,
- przyjęcie czynnej postawy obywatelskiej w zakresie spraw tzw. ludzkich i lokalnych, a wymagających załatwienia w poczuciu wspólnego dobra,
- propagowanie pluralizmu i różnorodności życia społecznego,
- tworzenie sektora realizacji zadań indywidualnych i społecznych, alternatywnego wobec rządowego, swoboda w wyborze metod pracy dająca dużą elastyczność w zaspokajaniu potrzeb indywidualnych klientów,
- stworzenie mechanizmów współdziałania społecznego w podejmowaniu decyzji dotyczących różnych problemów i poziomów funkcjonowania nowoczesnego społeczeństwa,
- duże poczucie niezależności i podmiotowości⁴³.

Niemal tak samo zadania organizacji pozarządowych w społeczeństwie obywatelskim określane są w książce pt. *Odrodzenie społeczeństwa obywatelskiego. Rozwój sektora organizacji pozarządowych w Europie Środkowo-Wschodniej a rola pomocy zachodniej*. Autorzy tego opracowania podkreślają:

Spełnienie nadziei związanych z nową erą postkomunistyczną w dużej mierze zależy od tego, czy uda się utworzyć dynamiczniejszą trwałą sieć organizacji i instytucji, które

⁴¹ *Ibidem*, s. 21.

⁴² W. Toczyński, *op. cit.*, s. 65.

⁴³ *Ibidem*, s. 15.

pełniłyby rolę pośrednika między obywatelem a państwem, stanowiąc swoistą „tkankę łączną” systemu demokratycznego. Zadaniem tych organizacji powinno być:

- artykułowanie różnorodnych, złożonych potrzeb społecznych oraz ich zaspokajanie,
- propagowanie czynnej postawy obywatelskiej we wszystkich sferach życia społecznego zamiast biernego poddania się władzy i opiece państwa,
- propagowanie pluralizmu i różnorodności życia społecznego, np. poprzez ochronę i rozwój tożsamości kulturowej, etnicznej, religijnej i językowej różnych grup społecznych,
- stworzenie mechanizmów umożliwiających społeczną kontrolę działań rządu i funkcjonowania gospodarki⁴⁴.

Organizacje pozarządowe i ruchy obywatelskie istniejące w większości krajów świata wnoszą dziś ogromny wkład w rozwiązywanie wielu problemów, zarówno wewnątrz kraju, jak i na arenie międzynarodowej. Mają do zaoferowania wiedzę, umiejętności, entuzjazm, niebiurokratyczne podejście i poglądy zwykłych ludzi, czyli elementy dopełniające wiedzę i zasoby agend rządowych. W wielu krajach organizacje społeczeństwa obywatelskiego są siłą, z którą się wszyscy liczą. Wiele organizacji jest również w stanie zebrać znaczące sumy na prorozwojowe i humanitarne akcje, w których poświęcenie, skuteczność i elastyczność są centralną wartością. Ich roli w propagowaniu poszanowania praw człowieka nie da się pominąć; równie ważne jest ich rosnące zaangażowanie w rozstrzyganie sporów terytorialnych i innych problemów związanych z bezpieczeństwem⁴⁵. Organizacje pozarządowe w coraz większym stopniu przyczyniają się do określenia kierunków polityki państwowej – identyfikując zagrożenia i wspierając polityków radą i pomocą. Ruchu tego nie da się przecenić, tak jak nie da się przecenić zasług w propagowaniu uczestnictwa w sprawach publicznych, niezwykle istotnych z punktu widzenia systemu kierowania⁴⁶.

P. Gliński oceniając poziom indywidualnej i zbiorowej aktywności społecznej i politycznej w społeczeństwie polskim zauważa, że jest on ogólnie bardzo niski. Na tym tle wyraźnie odmiennie prezentuje się jego zdaniem aktywność społeczna w ramach organizacji pozarządowych i ruchów społecznych, które stanowią rzadko spotykaną w społeczeństwie polskim enklawę postaw obywatelskich. Udział w nich kobiet, a przede wszystkim ich przygotowanie do pełnej partycypacji w życiu publicznym, będzie przedmiotem moich dalszych badań⁴⁷.

⁴⁴ D. Siegel, J. Yancey, *op. cit.*, s. 15.

⁴⁵ *Nasze światowe...*, s. 59.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 296–297.

⁴⁷ P. Gliński, *Aktywność aktorów społecznych w transformacji*, [w:] *Spółeczeństwo w transformacji. Ekspertyzy i studia*, red. A. Rychard, M. Federowicz, Warszawa 1993.